

LBRIS

We know
books

MARGOT MAHOUDEAU

Panica woke
Anatomia unei ofensive reacționare

Traducere din limba franceză de
Alina Șerban

TACT
EDITURA

- Weinberg, A. 2022. „Here Are the Things Ron DeSantis Thinks Are «Woke»”. *Mother Jones*, 9 februarie.
- Weiss, B. 2018. „Meet the Renegades of the Intellectual Dark Web”. *The New York Times*, 8 mai.
- Wodak, R. 2015. *The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean*. Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington, D.C.: SAGE.
- Zia-Ebrahimi, R. 2017. „The Politics of the Ostrich: On Pascal Bruckner’s «Un racisme imaginaire: La querelle de l’islamophobie et culpabilité»”. *Los Angeles Review of Books*, 7 decembrie.
- Zukin, S. 1995. *The Cultures of Cities*. Cambridge, MA: Blackwell Publishers.

Cuprins

Mulțumiri / 5

Introducere / 7

De la amenințarea woke la panica woke / 7

Iaurtul apocalipsei / 13

Războaie culturale, panici morale și backlash / 16

1. La originile panicii woke / 21

Sursele obscure ale panicii woke / 25

„Noua clasă” și „metapolitica”: reinnoirea dreptei
pe ambele maluri ale Atlanticului / 29

Triumful „neocons” și războaiele culturale:
anii ’80, lungi, foarte lungi / 34

De la anii Bush la anii Trump, de la „neocons” la *alt-right* / 42

2. Identificând panica woke / 57

Parabola din Leicester / 59

Când o societate se entuziasmează pentru aberații:
definirea panicilor morale / 62

„Wokismul” ca panică morală: o examinare în detaliu / 65

Panicile morale sunt momente de îngrijorare colectivă / 65

Panicile morale sunt momente de ostilitate / 67

Panicile morale creează consens / 69

Panicile morale sunt disproporționate / 72

Panicile morale sunt volatile / 78

3. Fragmente dintr-un discurs antiwokist / 83
 Retorici reacționare / 85
 Coerența nu este o necesitate / 86
 Mai bine o vorbă bună decât un raționament bun / 89
 Amestecăm binele, răul și banalul pentru a vorbi
 despre ele la grămadă / 92
 Dacă nu vorbim despre probleme, ele vor dispărea / 95
 Toți se prefac că sunt victime, însă doar eu sunt
 într-adevăr una / 98
4. Politica/politicile panicii morale / 103
 O mobilizare mediatică / 105
 Cum vorbește panica woke despre politică / 108
Transformarea indignărilor morale în subiecte de politici publice / 110
Transformarea politicilor publice în subiecte de indignare morală / 114
 Ce rămâne după furtună: moștenirea panicilor morale / 117
 Politica apatie / 119
- Concluzii / 123
Pentru o politică emancipatoare / 123
Despre politică, politic vorbind / 126
Dominații și emancipări / 128
- Referințe / 131

Colecția de stradă

(apariții recente)

- C. Rogozanu, *Epoca de mijloc*
- Bruno Latour, *Politicile naturii. Cum să introducem științele în democrație*
- Mark Fisher, *Realism capitalist. Nu există nicio alternativă?*
- Perry Anderson, *Considerații asupra marxismului occidental*
- Susan Sontag, *Despre femei*
- C. Rogozanu, *Naratorul cel rău. Un studiu despre realismul românesc: Rebreanu, Preda, Dumitriu*
- Susan Sontag, *Stihuri de voință radicală*
- Michel Foucault, *Utopiile reale. Corpul utopic (Heterotopii)*
- Barbara Cassin, *Elogiu traducerii. A complica universalul*
- Françoise Vergès, *Un feminism decolonial*
- Alex Goldiș, Christian Moraru, Andrei Terian (editori),
Pentru o nouă cultură critică românească
- Dinçer Güçyeter, *O poveste despre Germania noastră*
- Daniel-Pascal Zorn, *Introducere în filosofie*
- Alexander Kluge, *Rusia container*
- Cătălin-Gabriel Stănescu, *Un eșec premeditat?*
Reglementarea colectării informale a datoriei în UE
- Gilles Deleuze, *Filosofia critică a lui Kant*
- Mihnea Bălici, Anca Birnoiu, Veronica Lazăr,
 Catrinel Rădoi, Vali Stan (coordonatori),
Epoca Klaus Iohannis? România între 2014 și 2025
- Corey Robin, *Spiritul reacționar.*
Conservatorismul de la Edmund Burke la Donald Trump

LBRIS

We know
books

I

La originile panicii woke

ÎN 2021, „wokismul” a părut să ia prin surprindere o țară a cărei ambianță politică fusese caracterizată până atunci de o dezbatere calmă și rezonabilă în privința inegalităților și discriminării. În realitate, asocierea mișcărilor sociale și a reflecțiilor universitare cu riscurile pe care acestea le-ar putea reprezenta pentru stabilitatea „civilizației occidentale” îi îngrijora pe mulți comentatori conservatori încă din prima jumătate a secolului al XX-lea. Actorul Philippe Clay¹ se plângea deja în 1971, într-o melodie intitulată chiar „Universitățile mele”, de caracterul frivol al tinerilor epocii sale, obsedați de Beatles și de tinerețea lor ferită de război și de sistemul D², determinându-l pe acest veteran al Rezistenței să-și facă griji în privința a „ceea ce nu funcționează corect în universitățile voastre”. Membrii generației vizate de această plângere devin acum purtătorii de cuvânt ai acelorași reproșuri față de o nouă generație tânără, ea însăși având aceleași defecte.³ Dar, mai mult decât o

¹ Philippe Clay (Mathevet) (1927-2007), mim, actor și cântăreț francez. (*N. tr.*)

² Expresie cu origini în argoul armatei coloniale franceze din Africa de Nord, la mijlocul secolului al XIX-lea, litera D referindu-se la inițiala unor substantive precum *débrouille*, *débrouillardise*, *démerde*, semnificând un mod de a gândi, trăi și acționa în situații dificile, în confruntare cu sisteme (birocratice, economice, militare) asupra cărora indivizii au un control limitat; arta de a se descurca în mod ingenios, inventiv, cu resurse și opțiuni limitate. Termenul a intrat în uzul literaturii recente de economie informală (economie DIY, underground sau de sistem D), vizând o gamă largă de practici ce valorifică ingenios și inventiv dificultățile contextuale. (*N. tr.*)

³ Asistăm la multiplicarea studiilor prezentate fie ca mari anchete „generaționale”, fie ca mărturii ale unor veterani care și-au schimbat părerea după feroarea tinereții, un element deja remarcat în postura „celor care au trecut de la gulerul Mao la

generație de intelectuali stângiști care și-a renegat valorile – analizele sociologice au arătat de altfel că această viziune a majorității foștilor revoluționari din '68 deziluzionați nu corespunde realității (Pagis, 2011) –, avem de-a face mai degrabă cu o repetiție a unei teme recurente a discursului conservator.

Începând cu anii 2010, o altă mare frică a fost legată de „americanizarea” dezbaterii publice – inspirată de presupusa sa soră mai mare americană –, care ar trece, în mod specific, printr-un import al unei stângi „postmoderne” sau „rasialiste”, căreia ar trebui să i se opună o rezistență patriotică, venind în ajutorul „universalismului francez” și al „spiritului Luminilor”. Această tematică se înscrie într-un discurs de opoziție față de imperialismul cultural american, discurs unificator al stângii în secolul al XX-lea (Martigny, 2016). Dar aici, în măsura în care tocmai dincolo de Atlantic se găsesc referințele antiwokismului, antiamericanismul este foarte parțial. După cum au arătat Simon Ridley, Suzanne Scott și Angela Nagle, structurarea discursurilor stereotipe prin intermediul rețelelor de socializare și interacțiunea lor cu mediile „tradiționale” au constituit o bază pe care s-a putut construi panica morală.

Acest capitol este interesat de trei întrebări: de unde vine această frică față de universități și față de opinia publică și cum a fost ea folosită de mișcarea conservatoare, atât în Statele Unite, cât și în Europa, în a doua jumătate a secolului al XX-lea? Pe de altă parte, prin ce modalități s-a transformat această frică la începutul secolului al XXI-lea, reușind să pună bazele panicii woke? Cum au construit agitatorii conservatori o formă de mobilizare care, fiind relativ structurată, reușește să pară altceva decât este?

Rotary”, denunțați de Guy Hocquengem, care nu făceau altceva decât să preia tema, deja abordată înaintea lor, a neoconservatorilor americani, identificați ei înșiși prin trecerea de la fervoarea de stânga a tinereții lor la militantismul reacționar.

Sursele obscure ale panicii woke

TERMENUL „WOKE” are o genealogie care precedă panica și nu trebuie bagatelizat, mai ales pentru că extinderea acestei panici se bazează pe deturnarea, într-un sens negativ, a unui slogan legat de o mișcare socială antirasistă. Cu toate acestea, termenul s-a impus în dezbaterile publice și mai ales în paginile de opinie, odată cu dezvoltarea panicii morale, fiind folosit aproape exclusiv pentru a desemna pericolul sau amenințarea. Își schimbă de altfel aproape imediat sensul: dacă mișcarea BLM s-a extins inițial în stradă, prin acțiunile activiștilor de culoare, „wokismul” este în general prezentat ca având originea în universități, vizându-i pe studenții albi măcinați de vinovație.

În Franța, în câteva rânduri termenul a fost preluat și însușit: așa au procedat candidata ecologistă la investitură Sandrine Rousseau, când a fost chestionată de Ruth Elkrief⁴ despre raportarea sa la „wokism” în timpul unei dezbateri electorale, și deputatul LFI Alexis Corbière⁵, intervievat de Laurence Ferrari.⁶ Alte persoane marcate de acest stigmat nu au ales strategia de preluare, ci au preferat, dimpotrivă, să denunțe utilizarea abuzivă a termenului, amintind originea sa ca slogan sau cuvânt folosit de mișcarea antirasistă, în special în ceea ce privește persoanele de culoare din

⁴ Jurnalistă, prezentatoare și realizatoare de televiziune franco-marocană (născută în 1960). (N. tr.)

⁵ Politician și autor francez (născut în 1968), membru al Ligue communiste révolutionnaire (LCR, Liga Comunistă Revoluționară) (1993–1997), al Parti socialiste (PS, Partidul Socialist) (1998–2008), al Parti de gauche (PG, Partidul de Stânga) (2008–2015) și al La France insoumise (LFI, Franța Nesupușă, 2016–2024), deputat (începând cu anul 2017). În 2024, alături de câțiva disidenți din LFI, fondează mișcarea de stânga, ecosocialistă L'Après (acronim pentru Alianța pentru o Republică Ecologică și Socială) și se alătură grupului ecologist din Adunarea Națională Franceză. (N. tr.)

⁶ Jurnalistă, prezentatoare și animatoare franceză de televiziune (născută în 1966); din 2022, redactor-șef politic al hebdomadarului *Paris Match*, iar din 2024 președinta mărcii *Le Journal du Dimanche*. (N. tr.)

Statele Unite. Din acest moment, noțiunea de „woke” și derivatul ideologic asociat acesteia, „wokismul”, prind formă în dezbaterile publice de la sfârșitul anului 2021, având două sensuri bine stabilite: fie sunt folosiți ca denunțare de actorii suspicioși în privința lor, fie sunt utilizați de actorii acuzați că au importat termenii pentru a-și însuși stigmatul sau pentru a-l critica. Felul în care este construit termenul duce într-adevăr la o astfel de atitudine: dacă nu există un „manifest wokist” (deși lucrările ar fi putut, în funcție de punctul de vedere, să fie tratate ca atare), literatura care denunță „wokismul” se dovedește a fi relativ coerentă.

Separat de tematica „wokismului”, atribuirea problemelor politice faptului că tânăra generație ar fi excesiv de sensibilă, din cauza unei vieți confortabile, se bucură de o anumită popularitate în mediile conservatoare în anii 2010. De exemplu, Barbara Lefebvre descrie într-o carte din 2018 derivatele Generației „eu am dreptul”, în timp ce Caroline Fourest atrage atenția asupra Generației ofensate (2020). Mai mult decât o ipoteză de demonstrat, această idee este de obicei considerată un fapt stabilit, asupra căruia trebuie atrasă atenția sau pe care ar fi necesar să-l explicăm. Explicațiile invocate gravitează, de regulă, în jurul temei iraționalității, al rețelelor sociale sau al ecranelor în general, al părinților indulgenți și al confortului vieții contemporane, care îi protejează pe copiii de dificultățile existenței. Totuși, chiar dacă faimoasa „generație de tineri răsfățați de părinți-elicopter” (deși „milenialii” în cauză se apropie de vârsta de 40 de ani) nu a crescut în atmosfera terifiantă a Războiului Rece, nici viața ei nu a fost lipsită de probleme, de la militarismul anilor Bush la creșterea datoriilor studenților, de la criza creditelor ipotecare la piața precară a muncii. Cu toate acestea, autorii lucrării *The Coddling of the American Mind* își încep textul cu o astfel de constatare:

Noutatea din ziua de astăzi este premisa că studenții sunt fragili. Chiar și cei care nu sunt ei înșiși fragili cred, adeseori, că alții sunt în pericol, așadar au nevoie de protecție. Nu există nicio

așteptare ca studenții să devină mai puternici prin confruntarea cu discursuri sau texte pe care le etichetează drept „declanșatoare” [*triggering*]. (Lukianoff și Haidt, 2018, p. 17 [2021, p. 17]).

Această atitudine i-ar împinge către comportamente de cenzură.

De fapt, ideea că universitățile sunt în mod special afectate de excesul de militantism, care nu ține cont de chestiunile de „identitate”, și de radicalism, în special cel de stânga, nu este un subiect nou în discursul conservator, nici în Statele Unite, nici în Franța. Controversa care a precedat-o pe cea privind „wokismul” se referea, în Franța, la „islamostângism” și „rasism”, tema fiind în esență aceeași: activiștii de extremă stângă din campusuri ar fi abandonat subiectul luptei de clasă în favoarea unei abordări rigide a minorităților (în special rasiale și religioase). Această abordare i-ar conduce la o formă de radicalism și la promovarea unui climat de cenzură. În toamna anului 2020, problema „cancel culture” a agitat în esență aceleași medii, în legătură cu aceleași subiecte. În anii precedenți, acuzațiile de „indigenism” și „comunitarism” s-au concentrat, pe de o parte, pe efectul presupus al Partidului Indigenilor Republicii⁷ și pe „neofeminismul intersecțional”, pe de altă parte. În 2019, mai multe evenimente au provocat scandal. Decizia luată în urma presiunilor exercitate de manifestații locale de a anula o conferință a filosoafei Sylviane Agacinski⁸, venită să-și prezinte opoziția față de maternitatea-surogat, a fost percepută ca o cenzură din partea activiștilor LGBT+ față de o intelectuală angajată

⁷ Indigènes de la République (IR), apel (2005), asociație (2006), iar din 2010 partid politic (PIR), autodefinit ca antirasist, decolonial, antiimperialist și acuzat de rasism, islamostângism, antisemitism și antisionism. (*N. tr.*)

⁸ Filofoafă și profesoară universitară franceză (născută în 1945), activând, între 1991 și 2010, la École de hautes études en sciences sociales (EHESS); directoare de program (1984-1990) la Collège international de philosophie (CIPh), academiciană (din 2023); feministă, soția fostului premier Lionel Jospin. Conferința respectivă, cu tema situației ființei umane în epoca reproductibilității ei tehnice, ce urma să aibă loc în 2019 la Universitatea din Bordeaux, a fost anulată din cauza amenințărilor venite din partea unor organizații studențești care denunțau „poziții reacționare, transfobe și homofobe” ale filosoafei, acuzații respinse de aceasta. (*N. tr.*)

(Leboucq, 2019), în timp ce decizia de a anula o reprezentație a piesei lui Eschil *Rugătoarele*, în care o parte dintre actori erau machiați într-un mod care amintea de practicile de machiaj caracteristice caricaturii rasiste, a fost descrisă în special ca fiind efectul exceselor antirasismului (Carpentier, 2019). În același timp, faptul că anumite universități propun conținuturi orientate către tema rasismului sau a intersecționalității a provocat, de asemenea, scandal, de exemplu la Lyon (Sugy, 2019) ori, cu câțiva ani înainte, la Créteil (Beyer, 2017).

La începutul anilor 2010, presupusa blocare a departamentelor de științe sociale de către „teoria de gen” a stârnit îngrijorări. Acestea se învăteau în jurul aceleiași teme: intelectuali radicalizați de teorii de extremă stângă ar folosi campusurile ca bază de radicalizare ideologică, recurgând la cenzură ca armă și închizând sistematic dezbaterile. Cu mult înainte, chestiunea „corectitudinii politice” a fost, în anii 1990, un motiv de îngrijorare în special în Statele Unite, înainte de a fi importată în Franța. În anii 1980, critica adusă de unii studenți conținutului cursurilor despre „cultura occidentală” risca să conducă, potrivit unor critici conservatori, la nimic mai puțin decât la o expurgare a textelor din cultura universală în favoarea confuziei postmoderne. Dar ar fi greșit să situăm începutul acestui conflict recurent în anii Reagan: teama față de manipularea stângistă a facultăților de litere era deja foarte prezentă în anii 1970, atât în Statele Unite, din partea mișcării neoconservatoare, cât și în Franța, din partea intelectualilor proveniți din medii diverse – care, după cum vom vedea, nu făceau decât să reia și să reelaboreze teme mai vechi. Se poate presupune că, în orice epocă, există intelectuali care se indignează că, spre deosebire de propria lor generație, tineretul de astăzi este nerecunoscător și se luptă pentru prostii, în timp ce pe vremea lor nu era așa. Cu toate acestea, este posibil să identificăm modul în care această temă a fost abordată în secolul al XX-lea.

„Noua clasă” și „metapolitica”: reînnoirea dreptei pe ambele maluri ale Atlanticului

DUPĂ DERUTA care a marcat sfârșitul mccarthismului, ar fi fost greșit să se creadă că liderii mișcării conservatoare americane s-au dat bătuți. Dimpotrivă, opoziția față de „capetele pătrate” din campusuri și față de „stânga academică” a fost o temă dragă liderilor istorici ai mișcării conservatoare americane. Începând, poate, cu cel care, în anii 1980, avea să întruchipeze reînnoirea: Ronald Reagan, afirmat, încă din anii 1960, cu o politică foarte dură în gestionarea mișcării studențești din campusul Berkeley, susținând poliția atunci când a deschis focul asupra manifestanților pașnici din campusuri și declarând că „dacă este nevoie de o baie de sânge, fie. S-a terminat cu conciliatorismul”. Nu trebuie însă să credem că represiunea politică în campusuri se manifesta doar printr-un discurs de dominare: în 1951, William F. Buckley, Jr.⁹ publicase deja o lucrare de referință, *God and Man at Yale [Dumnezeu și om la Yale]* (1977 [1951]), în care descria o universitate măcinată de ateism și colectivism și îi prezenta pe studenții și profesorii conservatori ca victime ale presiunilor sociale. Într-o ironie a sorții, Buckley a reușit astfel, în repetate rânduri, în cartea sa, să îi descrie ca victime ale unei forme de cenzură pe cei care, ca și el, susțineau mccarthismul.

Trebuie spus că dreapta republicană, care se reconstituie începând cu anii 1960, are tot interesul să prezinte campusurile, pe cei care lucrează și mai ales pe cei care militează acolo, ca pe niște dușmani ce trebuie înfrânți. În fața tendințelor subversive ale unei generații deja percepute ca radicale, se construiește o altă Americă, în jurul unor figuri precum cea a foarte conservatorului Barry

⁹ Scriitor, intelectual public, comentator politic american (1925-2008), figură influentă a mișcării conservatoare din SUA, fondator în 1955 și redactor-șef până în 1990 al *National Review*, gazdă a show-ului televizat „Firing Line” (Linia de tragere) între 1966 și 1999. (N. tr.)

Goldwater¹⁰, candidat nefericit la alegerile prezidențiale din 1964, care reușește însă să pună bazele mișcării conservatoare moderne, bazată pe un fanatism al antreprenoriatului, al armelor și al urii față de tot ceea ce poate semăna, de aproape sau de departe, cu subversiunea. Așa cum relatează Rick Perlstein (2009), în ciuda eșecului, campania lui Goldwater a avut un caracter transformator, învățându-i pe militanții conservatori să lupte pentru valorile lor și însuflându-le un puternic simț al comunității.

Acest sentiment de apartenență la o „majoritate tăcută” sau la o „majoritate morală” reflectă perfect perversitățile gândirii reacționare descrise de Corey Robin (2018), această impresie de a fi pierdut ceva prețios, furat de unele persoane care nu merită acest ceva, și că o ordine socială alcătuită din ierarhii legitime a fost distrusă. De cealaltă parte a Atlanticului, într-un timp foarte scurt, o parte a vechii stângi a organizat o ofensivă împotriva politicii campusurilor, în jurul a ceea ce a ajuns să fie rapid numit „mișcarea neoconservatoare”. În timp ce conservatorii clasici, precum Buckley, vedeau sursele declinului moral și cultural al țării lor în gândirea filosofului liberal John Dewey, acești noi actori proveniți din stânga identificau sursele în influența gândirii radicale a celor pe care îi numesc „noua clasă”, o burghezie intelectuală de mijloc, cu studii universitare, măcinată de resentimente, care ar da lecții țării adoptând o atitudine ipocrită și rigidă față de minorități, încurajând antirasismul să meargă „prea departe”.

Acest resentiment real față de un antirasism care ar fi mers „prea departe” se regăsește deja în critica aceluiași Buckley, care, într-o dezbatere cu romancierul James Baldwin¹¹ în 1965, la câteva

¹⁰ Barry Morris Goldwater (1909-1998), politician republican și general-maior american, senator (1953-1965, 1969-1987); învins în alegerile prezidențiale din 1964 de democratul Lyndon B. Johnson.

¹¹ James Arthur Baldwin (1924-1987), scriitor și activist afro-american, influentă figură publică în timpul mișcării pentru drepturile civile din SUA, asumat gay. (*N. tr.*)

luni după adoptarea Civil Rights Act¹², ce punea capăt (pe hârtie) regimului segregării, se întreba de ce s-ar arăta nemulțumit scriitorul de culoare:

Nu există niciun campus în Statele Unite [...] unde domnul Baldwin să nu fie vedeta locală [și] unde practic toate problemele politice să nu fi fost lăsate deoparte în favoarea preocupării pentru problemele comunității de culoare.

Buckley se lauda cu propriul curaj de a nu-și trata interlocutorul cu un fel de „privilegiu moral” pe care i-l-ar fi acordat culoarea pielii sale și care i-ar fi dat dreptul să facă Statele Unite să se simtă vinovate. James Baldwin a trebuit să mai aștepte trei ani (și asasinarea lui Martin Luther King) pentru ca țara atât de avansată în materie de antirasism, laudată de Buckley, să declare complet ilegal (pe hârtie) refuzul de a-i acorda o locuință din cauza acestui „privilegiu”.

Pe scurt, în acest sens, neoconservatorii nu au inventat nimic, intervențiile lor rămânând variațiuni pe aceeași temă: antirasismul este, ca să spunem așa, redus la o chestiune de invidie care se limitează aproape exclusiv la dezbateri literare. Într-un eseu pamfletar care-l descrie pe „profesorul radicalizat”, comentatoarea neoconservatoare Dorothy Rabinowitz (1970) prezintă o stângă academică prizonieră a propriilor nevroze, a propriului sentiment de ilegitimitate și vinovăție în fața faptului că trăiește într-o lume confortabilă, exagerând artificial problema minorităților, în special a persoanelor de culoare, pentru a-și reface conștiința – și, în acest fel, sacrificând moștenirea literară. La douăzeci de ani după ce William Buckley a proclamat distrugerea universității prin relativismul lui John Dewey, mișcarea neoconservatoare o anunță

¹² Legea drepturilor civile (2 iulie 1964) din SUA a înlăturat discriminarea bazată pe rasă, culoare, religie, sex și origine națională, aplicarea inegală a cerințelor pentru dreptul de vot și segregarea rasială la locul de muncă, în școli și în locurile publice. (*N. tr.*)